

מבוא

תמיכה בגננות המתמודדות עם נושא השואה

דוד ברודי והינדי כהן

אחד האתגרים הקשים ביותר לגננות בישראל הוא התמודדות עם נושא השואה, אירוע העולה בתודעת הגננות מדי שנה בשנה. למרות הפתרונות הניתנים בשטח, כגון תכניות של מוזאון יד ושם לגיל הרך, סיפורים מעטים שיצאו לאור בשנים האחרונות והנחיות אגף החינוך הקדם-יסודי בנדון, הגננת מוצאת את עצמה מתלבטת שוב ושוב בשאלה מה באמת מתאים לילדים הרכים, וכיצד ללמד את הנושא בלי לפגוע בהם.

הדילמות נגזרות ממתח מובנה הגלום בדרישות הגלויות והסמויות שמציבים בפני מחנכי גן הילדים גורמים מכוונים במערכת החינוך, ובא לידי ביטוי גם בציפיות השונות של החברה כמכלול. מסרים רבים ולא אחידים מגיעים אל אוזן הגננת דרך הפיקוח וההורים, ומביעים דעות שונות. נוסף על כך הגננות חייבות לשקול מסרים אלו ולהתאימם לצרכים הרגשיים והחברתיים של הילד הרך.

בהישענה על ידע התוכן הפדגוגי¹ מחנכת הגיל הרך נדרשת לפסוע בסבך הבעיות הפדגוגיות ולסלול בו את דרכה שלה, כי כאשר תישמע הצפירה ומדינה שלמה תעמוד דוממת, מאוחדת באבלה, היא תצטרך להגיב תגובה פדגוגית הולמת לכיתה שלה.

רקע

בשנת 1950, עם הגידול הדרמטי באוכלוסיית מדינת ישראל הצעירה,² חוקקה הכנסת חוקים העוסקים בהענקת חינוך מובנו האוניברסלי, הנוגע גם לחברות ילדי העולים החדשים בישראל. בחברה הישראלית נתפס גן הילדים מימים ימימה כסוכן חברות ראשוני, ולכן נכלל חינוך קדם בית ספרי לבני חמש בתכנית החינוך של המדינה כבר

---

1 מקולי, ההשפעה.

2 רוזנטל, שיקום.

ב־1949.³ ילדים בני שלוש ומעלה נכללו במערכת באופן רשמי משנת 2012, והדברים מגיעים למימוש ברור, כי הגננת עצמה ממלאת תפקיד מרכזי בתהליך חֶברות זה.⁴ תפקיד זה של סוכנת חֶברות נתפס כהיבט חשוב של הסמכות המקצועית של מחנכות ילדי קדם־בית ספר גם בחברות אחרות.⁵ כדי להשיג את מטרת החברות המחנכות משתמשות כצפוי בכלים הידועים של סיפורים, שירים וטקסים.

החברה הישראלית בכלל ומערכת החינוך שלה בפרט מתייחסות ליום השואה כאל נושא מחייב המכוון במישורין לילדים באשר הם, בכל גיל, ובכללם ילדים בני ארבע עד שבע. הגם שהשואה לא נכללה בתכנית הלימודים הרשמית של האגף לגיל הרך עד 2014, הגננות בכל זאת הרגישו מחויבות להזכירה כך או אחרת. עכשיו שהנושא נכלל בתכנית הלימודים במסגרת 'שביל הזיכרון',⁶ הפך העיסוק בשואה אתגר לכל הגננות העובדות בפיקוח משרד החינוך.

כמו כן אזכור יום השואה בגן נתפס כאחת הדרכים החשובות להנחלת ערכי הציונות. החל משנת 1950 נקבע נושא השואה כחלק מתכנית הלימודים לילדי בית הספר, ובצד יום הזיכרון לנופלים במערכות ישראל הוא "מוביל לגיבוש התודעה ההיסטורית של התלמידים".⁷ באופן שנתקבע כמעין מסורת, היסודות של טקס הזיכרון הבית ספרי (היסודי) ביום הזיכרון לשואה כוללים קטעי קריאה, קטעים מומחזים הנושאים אופי דידיקטי, יסודות דתיים (קטעי תפילה, הדלקת נר זיכרון) ועמידה בצפירה. לחלופין, לפעמים התלמידים משתתפים בטקסים ציבוריים הכוללים גם עדויות של ניצולים. אפופות בהקשר תוכני ורעיוני זה הגננות עומדות לנוכח המחויבות להעביר לילדים את נושא השואה במסגרת יום אחד בשנה.

כבר בשנת 1985 דנה ועדת החינוך של הכנסת בשאלת ההוראה של נושא השואה בגילי קדם בית ספר. בפנייתה לוועדה טענה נחמה ניר־ניב, המפקחת הארצית על החינוך הקדם־יסודי, כי אף על פי שילדים צעירים אינם יכולים להבין את תופעת השואה, המחנכים אינם יכולים להתעלם ממנה, ובעבורם הציעה ניר־ניב להשתמש בסיפורים על השואה

3 סנפיר, סיטון ורוסוצ'ימט, מאה שנות גן ילדים.

4 ניר ניב, אתגרים.

5 אפשטיין, המורה.

6 משרד החינוך והתרבות, (ללא ציון שנה) יום הזיכרון לשואה ולגבורה – מידע, אופן ציון היום, הפעלות ותכנים לילדי הגן, <http://edu.gov.il/ow!Heb/GanaiYeladim/MiktzootVtchumayLimud/holidays-and->

<http://edu.gov.il/ow!Heb/GanaiYeladim/MiktzootVtchumayLimud/holidays-and->specia-days/Pages/holocaust-martyrs'-and-heroes.aspx (הורד בינואר 2015).

7 בן עמוס ובית אל, טקסים.

שסופם טוב בצד הצגת גיבורים ודמויות מופת, כדוגמת יאנוש קורצ'אק.⁸ המפקחים על הגננות מכוונים במהלך השנה את הגננות למגוון תחומים של תכניות הלימודים לגיל הרך המיועדים לנושא.⁹

נוסף על הציפייה הברורה של הפיקוח שהגננות יכינו פעילות ראויה לנושא הזה, גם ההורים מעדיפים שלא להתמודד עם נושא השואה אלא להשאיר לגננות שיקבלו תפקיד מורכב זה עליהן. ההורים סומכים אפוא על העוסקים בחינוך במישרין, ובכללם גננות, שיבנו את הנושא בנייה התואמת את יכולת הקליטה של הילדים ואת גילם. הילדים עצמם מפעילים לחץ נוסף על מחנכיהם, משום שהם מגיעים לכיתה או לגן ביום הזיכרון לשואה מוכנים למדי, הרבה בזכות הסיקור התקשורת של היום על תכניו הידועים, הכוללים מוזיקה מתאימה, קריאה בשמות קרבנות, השמעת סיפוריהם וכדומה.

אמנם הימנעות מצפייה בטלוויזיה באותו היום בקרב ילדים היא עובדה מבוססת היטב,¹⁰ אך עם זאת די במבט חטוף שלהם בה כדי להגביר את מודעותם לאופיו העצוב של היום. הם יודעים שמבוגרים בכלל ובני משפחה בפרט עסוקים באותו היום בתכנים עצובים מאוד. המודעות הנרחבת הזו מסבה קושי נוסף לתפקיד הגננת ועושה אותו למורכב יותר, שכן היא מוצאת את תלמידיה הצעירים מגיבים על פיסות מידע שליטו באקראי מהתקשורת ומחבריהם.

בניגוד לנורמות החברתיות של הצורך בהעברת נושא השואה לגיל הרך, עומדת הגישה המוסכמת של החינוך בגן; גישה המחזקת את בנייתו הנכונה של הילד מבחינה רגשית ומטפחת אותה, יוצרת חום וסביבה בטוחה, תומכת בביטחון של הילד ומחזקת אותו ואת אמונו הבסיסי בסובב אותו. גננת בעלת הכשרה מתאימה יודעת לתמוך בצרכים הרגשיים של הילד ולא להפחידו. יתרה מכך, הגננת יודעת שילדים צעירים כמהים לביטחון שעולם צפוי ומוכר מקנה.¹¹ לעתים גננות מתארות את הגן שלהן במטפורה "אי של שקט בים סוער".¹² גישות אלו אינן עולות בקנה אחד עם ציפיית הסביבה מהגננת שלא להתעלם מנושא יום השואה בגן אלא דווקא להתמודד עמו.

8 ניר יניב, אתגרים, עמ' 108.

9 גולדהירש, יום הזיכרון.

10 קליל ודלייר, פוטנציאל הילד.

11 רים'קאופמן ואחרים, שיפור רגשות.

12 ברודי ובאום, התמודדות.

קושי על קושי מוסיף תפקודן האוטונומי בגן של הגננות בישראל. כנרמז לעיל, תכנית העבודה שלהן ליום הזיכרון לשואה משקפת ניתוח של המתח בין הדרישות הלאומיות והדתיות היוצרות חברות מן הצד האחד, ובין הציפיות לביטחון רגשי מן הצד האחר. והנה התכנון של הפעילות ליום זה וביצועה מתרחשים בריק של תמיכה וקולגיאליות. הבדידות המקצועית של הגננת עומדת ברקע להנחה שכל גננת מוצאת את הפתרון הייחודי לה בדילמות המרכזיות שתיארנו לעיל.¹³

מטרות החוברת

ברצוננו לתת מענה לדילמות החריפות שהוזכרו לעיל; דילמות של גננות בישראל בהיותן 'מלמדות' את יום השואה מדי שנה בשנה. החלטנו להביא גישה פלורליסטית להתמודדות הזאת; ראינו לנכון לחשוף לפני הקוראים, ציבור הגננות, המפקחות ואף קובעי המדיניות במשרד החינוך, את הקולות האישיים של גננות מספר שנענו לבקשתנו והסכימו להעלות על הכתב את גישותיהן הייחודיות.¹⁴ אין כאן חידושים מהפכניים אלא גישות מחושבות, עטופות רפלקציה אישית וקבוצתית.

הגננות הפותחות את דלתות גניהן בדפים אלו טרחו רבות בתכנון הפעילויות שלהן לקראת יום השואה ועליו, בביצוען, בתיעודן ובהערכתן. הגננות הללו נפגשו כקהילת לומדות בפורום גננות אפרתה' במשך כמה חודשים לפני יום השואה ועברו תהליך הבהרת מושגים, חידוד דילמות ושיח מקצועי בעניין התמודדות עם נושא השואה בגנים. בין היתר הן דנו בשאלות קשות, כגון "האם נושא השואה מתאים לילדי הגן?", ובעוד שאלות משיקות, לדוגמה: "כיצד אפשר לקדם ערכים מרכזיים דרך התמודדות עם השואה?"

מפגשי הפורום היו חוויה מרתקת וגיבשו קהילת לומדים מיוחדת במינה. נוצר כבוד הדדי לדעות מגוונות ושונות, הגננות למדו לא רק להקשיב זו לזו אלא גם לתמוך בתהליכים שהן עצמן לא היו מוכנות לערוך אצלן בגן. אווירת העמיתים בפורום אפשרה מקום בטוח להתבטאות בלא חשש ולתעוזה להציע רעיונות שאינם מקובלים על כולן. הגננות ומנחי הקבוצה וידאו שיישמע קולה של כל אחת ואחת.

13 אפל, צמצום הפער; ג'ונסון, חיוך.

14 אנו מבקשים להודות לגננות אביטל פריאל, רונית בן חמו, רותי נאמן, מוכבה בן חמו, רחלי גרינברג וצוריה (עמוסי) הלמן על השתתפותן הפעילה בקובץ זה.

בעקבות תהליך זה טופחו גישות רבות לנושא השואה בגנים – כל אחת מגובה במחשבה ובהתלבטות ומוצגת כפתרון מקורי לבעיות שהגננות ראו לנגד עיניהן. גישת קהילת הלומדות מבטאת את גישת סלומון בתאוריה של קוגניציה מבוצרת,¹⁵ המניחה שהידע נמצא אצל רבים ולא אצל המומחה. אנו מאמינים שגננת המוכנה לעסוק ברפלקציה על מעשיה בהוראה היא המומחית, ומומחים רבים יכולים לשבת יחד וליצור ידע חדש.

בדפים אלו מוצגים חמישה סיפורים אישיים של הגננות שהשתתפו בפורום. סיפורים אלו כוללים את הזיקה האישית לנושא השואה, את המחשבות שעלו לפני יום השואה, את תיאור הפעילות עצמה ורפלקציה תוך כדי הפעילות ואחריה.¹⁶

אנו רואים בסיפורים אלו אתגר וגם משאב לכל גננת המעוניינת לבדוק את גישתה האישית ליום השואה, ואפשר לקרוא את הסיפורים האלה כדי לקבל רעיונות ישימים. מאחר שמוצגות פעילויות מגוונות, אין כאן כוונה להציע 'דרך נכונה' להתמודדות עם נושא טעון זה; ברצוננו לתמוך בגננת לחשוב מה מתאים לה ולדרוש ממנה נימוק ומחשבה. כאן אנו מציגים אמות מידה שאפשר ליישם בכל רעיון פדגוגי הקשור לטיפול ביום השואה בגיל הרך.

ראשית, אנו דורשים נאמנות לעיקרון של הוראה מותאמת התפתחות, ולפיו צורכי הילד הם המניע לכל תכנית לימודים.¹⁷ גישה זו דורשת בראש ובראשונה ערנות למצב התפתחות הילד ובדיקת מסוגלותו להבין את המושגים שאנו רוצים להקנות. כמו כן, לפי גישה זו, כל תכנית חייבת לגלות רגישות לתרבות ולקהילה שהילד מגיע ממנה.

הסיפורים בחוברת מגלים רגישות רבה ליכולות הילד ולרמת התפתחותו. כל נרטיב מביע דאגות בנוגע ליכולות הילדים בגן להתמודד עם השואה ולקלוט כל מסר שהגננת חושבת להעביר. זאת נקודת המוצא. נוסף על כך תקראו בחוברת על ההתלבטויות של הגננות בנוגע לאחריות כלפי ההורים, כלפי המשפחות וכלפי הקהילה. תהיות אלו עולות בעקיפין בשאלת המודעות לידע הקודם שהילד מגיע אתו לגן, ידע שלעתים אינו מותאם לגיל, מעובד בצורה שאינה מתאימה ויכול ליצור בעיה לקבוצת הילדים בכלל וליילד שהביא אותו בפרט.

15 סלומון, קוגניציה מבוצרת.

16 שון, המתרגל המשקף.

17 NAEYC, התפתחות.

כמו כן הגננות מגלות מחויבות לחינוך שההורים בוחרים לחנך את ילדיהם ולתרבויות הרבות שהילדים גדלים בהן. מחויבות זו נובעת מאמון עמוק בתפיסה שהילד תמיד נמצא במרכז.

מה מציעה החוברת?

שאיפתנו היא ליצור משאב מחשבתי למחנכי הגיל הרך באשר הם. לדעתנו חוברת זו חשובה לקריאה; הסיפורים המוגשים בה הם סיפורים של כיתות ג, של גננות אמתיות המתמודדות עם דילמות שהכול מכירים. גננת שתקרא סיפור אחד או שניים המלווים בפתרונות שונים, תצטרך להתוות את דרכה האישית, לנווט בין הגישות ולמצוא את הקול האישי שלה. אנו מציגים דגם של הוראה שהוא מודל לטיפול בסוגיה באופן רפלקטיבי ומתוכנן.

כמו כן תשמש החוברת מקור לפיתוח מקצועי של גננות לקראת דילמות צפויות ומזדמנות. כל סיפור הוא חקר מקרה. הספרות על השימוש בחקרי מקרה בפיתוח מקצועי מעידה על כלי רב עצמה ייחודי.¹⁸ במסגרת של קבוצה קטנה (5-15 גננות) אפשר לבחור סיפור אחד, ללמוד אותו ולהעלות מגוון שאלות:

1. אלו סוגיות פדגוגיות עולות כאן?
2. מהם הפתרונות שהתקבלו בשטח?
3. מהם היתרונות והחסרונות של הפתרונות?
4. אלו שאלות עולות מהמקרה?

לפי ניסיוננו, קבוצת דיון סביב חקר מקרה מעשירה את החשיבה הרפלקטיבית של המחנכים ומאפשרת חשיבה מקורית יותר. חוברת זו היא משאב מעשי למורי מורים.

כמו כן החוברת מביאה דגם של קהילת לומדים ותהליך שיקוף לקובעי מדיניות בעניין הכשרת מורים ופיתוח מקצועי של גננות בשטח. בדפים אלו אנו מראים יישום בפועל של גישת 'קוגניציה מבוזרת'.¹⁹ החוברת מציגה בתמונה ברורה איך השיטה עובדת ומה עשויות להיות התוצאות. הוצג כאן פיתוח מקצועי-פדגוגי במסגרת קהילת לומדים ממוקדת

18 דרלינגהמונד והמרנס, לקראת; שולמן, חשיפה.

19 סלומון, קוגניציה מבוזרת.

בבעיה מסוימת (community of practice).²⁰ הגננות המשתתפות בחוברת הן גננות מנוסות בשטח, וזאת הפעם הראשונה שהן הצטרפו לקהילת לומדים ממוקדת הוראה. הפתרונות שהן הגיעו אליהם הם פרי שיח משותף בהנחייתנו. אפילו גננות שהחליטו להמשיך באותו מערך כמו בשנים הקודמות מצאו את עצמן במקום אחר כאשר העבירו את הפעילות בעקבות הדיונים בקבוצה; לאחר חוויה משמעותית זו הן חשו בשינוי.

אנו מזמינים אתכם, הקוראים, לעיין בסיפורים אלו בהבנה ובאהדה לגננות שהעזו לפתוח את דלתות גניהן. אנו ממליצים על קריאה לא שיפוטית מתוך סקרנות לפתרון שמציעה כל גננת לדילמות קשות. אנו מציעים שתציבו את עצמכם בנעלי הגננות הללו ותשאלו את עצמכם: "איך הייתי בוחר לפעול? מה הייתי עושה במקומן?" אפשר להיכנס לשיח מדומה עם הגננות, לשאול אותן שאלות ולחשוב איך יגיבו; העיקר לרקום לעצמכם את הקול האישי עם פתרונות המגובים במחשבה וברפלקציה, בהערכת המצב ובעיקר בהיכרות עם הצרכים הרגשיים והקוגניטיביים של הילד.

המשאב העיקרי של הגננת ביום השואה הוא הסיפור. החלטנו להזמין מומחית לספרות ילדים, ד"ר שרית איזיקיאל, לחבור אלינו על מנת להכין רשימה ביבליוגרפית מוערת של הספרים העוסקים בשואה ומיועדים לגיל הרך. אנו סבורים שרשימה זו משמשת כלי חשוב לגננות המחפשות ספרות המתאימה להנחלת הנושא בגן.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- Appl, D. J. (1995). 'Moving Toward Inclusion by Narrowing the Gap between Early Childhood Professionals'. *Early Childhood Education Journal*, 23(1), pp. 23–26. אפל, צמצום הפער
- Epstein, A. (2007). *The Intentional Teacher*. Washington DC: NAEYC. אפשטיין, המורה
- Ben-Amos, A. & Bet-El, I. (1999). 'Holocaust Day and Memorial Day in Israeli Schools: Ceremonies, Education and History'. *Israel Studies*, 4(1), pp. 258–284. בן עמוס וביית אל, טקסים
- Brody, D. & Baum, N. (2007). 'Israeli Kindergarten Teachers Cope with Terror and War: Two Implicit Models of Resilience'. *Curriculum Inquiry*, 37(1), pp. 9–31. ברודי ובאום, התמודדות
- גולדהירש, א' (ללא ציון שנה). **יום הזיכרון לשואה ולגבורה בן הילדים:**
<http://edu.gov.il/minhalpedagogy/preschool/subjects/holyday/ceremonies/Pages/holocaust-dilemmas.aspx> גולדהירש, יום הזיכרון
- Johnson, J. A. (2007). *Finding Your Smile Again: A Child Care Professional's Guide to Reducing Stress and Avoiding Burnout*. St. Paul, MN: Redleaf Press. ג'ונסון, חיור
- Darling-Hammond, L. & Hammerness, K. (2002). 'Toward a Pedagogy of Cases in Teacher Education'. *Teaching Education*, 13(2), pp. 125–135. דרלינג-המונד והמרנס, לקראת
- NAEYC (2009). *Developmentally Appropriate Practice Position Statement*: <https://www.naeyc.org/files/naeyc/file/positions/PSDAP.pdf>. התפתחות, NAEYC
- Lave, J. & Wenger, E. (2002). Legitimate Peripheral Participation in Communities of Practice. *Supporting Lifelong Learning*, 1, pp. 111–126. לב וונגר, השתתפות שולית
- Mecoli, S. M. (2013). 'The Influence of the Pedagogical Content Knowledge Theoretical Framework on Research on Preservice Teacher Education'. *Journal of Education*, 193(3), pp. 21–27. מקולי, ההשפעה

- משרד החינוך, שביל הזיכרון
 משרד החינוך והתרבות (ללא ציון שנה). **יום הזיכרון לשואה ולגבורה - מידע, אופן ציון היום, הפעלות ותכנים לילדי הגן:**
<http://edu.gov.il/owl/Heb/GanaiYeladim/MiktzotVtchumayLimud/holidays-and-specia-days/Pages/holocaust-martyrs'-and-heroes.aspx>.
- ניר־יניב, אתגרים
 ניר־יניב, נ' (1990). **אתגרים ומעשים: גן הילדים בישראל - 40 שנה.** תל אביב: ספריית פועלים.
- סלומון, קוגניציות מבוזרות
 Salomon, G. (1997). *Distributed cognitions: Psychological and educational considerations*. Cambridge University Press.
- סנפיר, סיטון וורוסו־צימט, מאה שנות גן ילדים
 סנפיר, מ', סיטון, ש' וורוסו־צימט (2012). **מאה שנות גן ילדים בארץ ישראל.** באר שבע, אוניברסיטת בן גוריון וקריית שדה־בוקר: מכון בן־גוריון לחקר ישראל והציונות.
- קליל ודלייר, פוטנציאל הילד
 Kalil, A. & DeLeire, T. (Eds.). (2004). *Family Investments in Children's Potential: Resources and Parenting Behaviors That Promote Success*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- רימ־קאופמן ואחרים, שיפור רגישות
 Rimm-Kaufman, S. E., Voorhees, M. D., Snell, M. E. & La Paro, K. M. (2003). 'Improving the Sensitivity and Responsivity of Preservice Teachers toward Young Children with Disabilities'. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(3), pp. 151–164.
- שולמן, חשיפה
 Shulman, J. H. (1991). 'Revealing the Mysteries of Teacher-Written Cases: Opening the Black Box'. *Journal of Teacher Education*, 42(4), pp. 250–262.
- שון, המתרגל המשקף
 Schon, D. A. (1983), *The Reflective Practitioner: How practitioners think in action*. New York: Basic Books.

